

ІВАНА КУПАЛА — традиційне свято, яке історично відзначають у день літнього сонцестояння. Назву утвор. від імені язичниц. бога земних плодів Купала. Відомі також назви: Купала, Купайла, Іванів день та ін. Подекуди, за давньою традицією, його святкували 6 липня; на більшій частині тер. України під час християнізації купала приєднали з днем народж. Івана Хрестителя Предтечі, відзначали, як і сьогодні 7 липня. Це одне з найбільших літніх свят у багатьох європ. народів. Згадки про Купала зафіксовано у літопис. джерелах 13 ст. Перший його доклад. опис подано у Густин. літописі 17 ст., з якого постає давнє язичниц. свято. Християн. релігія вела боротьбу за викорінення з нар. звичаїв купал. обрядовості. Однак вона зникла не протягом тисячоліт. християн. культури, а під впливом войовн. атеїзму 20 ст. І. К. відоме у більшості областей України. Дещо стерте в своїх формах у Карпат. регіоні, багате локал. відмінностями у поліс., поділ. та центр. етногр. зонах. Спільн. риси мають осн. елементи й атрибути свята: виплітання купал. вінків і пускання їх на воду, перестрибування закоханих пар через вогонь, прикрашання купал. деревця, водіння таночків і спів обряд. пісень, приготування обряд. страв. Із назбираних до схід сонця квітів дівчата плели віночки на голови та для прикрашання купал. дерева. До чебрецю, любистку, чорнобривців, сокирок, волошок вплітали кропиву й полин (щоб оберігали від нечистої сили і відьом, які особливо лютували в купал. ніч), дозріваючі вишні. На Звенигородщині маленькі віночки із вишень чіпляли на купайлицю-дерево; на Поділлі ними прикрашали вербу та в складчину варили вареники з вишнями, які їли біля купал. верби. Ритуал. купал. стравою на Поліссі був горох (вживають у багатьох календар. і сімей. обрядах). Із дерев для Купала брали найчастіше вербу, часом вишню (Звенигородщина, Поділля, Кіровоградщина), на пн. Поліссі — сосну, на пд.-сх. — березу, на Полтавщині — чорноклен. Назви обряд. деревця: верба, купайло, купайлиця, марена, гільце, вільце (Полісся, Пд. України). В окремих р-нах Чернігівщини, Сумщини, Полтавщини дівчата робили також солом'яне (інколи глиняне) опудало — Купало, яке спалювали або топили після святкування. Вбирали купал. деревце стрічками, віночками, квітами; ставили на вигоні, березі річки чи ставка, на горбі, полянці, кутку, далеко за селом, у полі, під лісом, за пізнішою традицією (на Поділлі) — в однієї із дівчат у дворі. Місце під деревцем також устеляли пахучим васильком, барвінком, ін. квітами. На І. К. провідна роль — жіноча і дівоча, що пов'язано з магич. функцією жін. першопочатку. Дівчатам допомагали «на-ставляти» купайлицю молодіці, про що й у пісні співали: «Вийди, молодиче, на улицю, Розведи нашу

купайлицю...». На Київщині для дівчаток матері ставили купайлиці на подвір'ї чи в садку, навчаючи їх водити таночки, співати купал. пісень. Для зовсім малих виплітали віночки, одягали на голівку і тримали їх на руках біля купайлиці, де веселилася молодь. Увечері біля завітчаного деревця сідали навколо дівчата і співали купал. пісень, домінуючим мотивом яких є кохання, надії на щасливе заміжжя. Серед них чимало гуморист., жартівливих (кепкування стосувалося хлопців і дівчат). Учасники дійства вірили, що в цей час сонце купається, і коли викупатися одночасно з ним у річці, можна позбутися хвороб. Обов'язковий елемент свята — стрибання через вогонь, що символізувало очищення від зла. У давнину для розпалювання багаття хлопці добували «живий» вогонь — тертям сухої гілки об гілку. Через розкладені на галявинах, пагорбах вогнища перестрибували дівчата й хлопці. Існувало чимало повір'їв, пов'язаних зі звичаєм: обсмалення одягу вважали недоброю ознакою для майбут. подруж. життя; якщо дівчина й хлопець, стрибаючи разом, не розняли над вогнем рук, то це віщувало їм щасливе одруження. На Сумщині, Чернігівщині перестрибували купу з кропиви, будяків, які потім спалювали. Хлопці й дівчата обламували деревце, гілочки несли на огірки («щоб добре родили»), а стовбур топили. Віночки з купал. дерева дівчата знімали і пускали на воду із запаленими свічками та ворожили: якщо віночок відпливав у той бік, де живе милий, це була ознака до весілля; довго стояв на місці чи крутився — парубок дівці тільки голову дурить, а брати не думає; якщо вінок тонує, це було недоброю ознакою, і всі з ляку розбігалися додому. На Звенигородщині, крім вінків, спускали на воду подекуди й купайлицю із запаленими свічками. На Поділлі купал. вербу розламували і несли на городину. В окремих р-нах Полісся деревце спалювали, а попіл використовували з лікувал. та захис. метою, для причарування милого. На Полтавщині зняті з голови вінки дівчата закидали на дах хати (як і весіл. гільце). В ін. центр. р-нах віночки зберігали за образами, використовували для лікування. Вважалося, що на І. К. особливо активізуються злі духи, відьми, щоб шкодити молодій силі, красі, кохання, худобі, урожаю. Вони оточували зорище молоді біля купайлиці. Злого духа можна було побачити крізь колесо від воза, на якому 7 р. возили паску святити. На Слобожанщині вірили, що відходячи зі свята, не можна оглядатися, бо наздожене відьма. А як узяти з купал. попелища трохи попелу, зав'язати у вузлик і принести не оглядаючись додому, наступ. дня відьма неодмінно прийде його просити, щоб не втратити сили. Оберегом для чаклунки служило також перевесло з чебрецю, полину, м'яти, яким підперізувалися дівчата, йдучи на

свято. Його зберігали, бо вірили, що допомагає від хвороб, особливо переляку. На Поліссі вірили, що гілочки з купал. гільця мають чарівну силу. Обірвавши їх з дерева, хлопці й дівчата чимдуж бігли до хати з тією гілочкою, щоб випередити відьму. Відьма протягом року не могла приступити до оселі та шкодити родині, худобі. На Житомирщині весіл. і стрітен. свічки молодиці клали на ворота, у стовпи яких забивали залізні зубці від борони. Вважалося, що відьма нізащо не ступить на це подвір'я. Поширеним в Україні було вірування (дійшло у чималій кількості варіантів легенд, переказів), що в купал. ніч цвіте папороть. Згідно з легендою, її охороняють злі духи, і майже нікому не вдалося її

побачити й зірвати; а хто зможе здобути вогнисту квітку — усе знатиме, стане багатим і щасливим, розумітиме мову птахів та звірів. Вірили також у можливість знайти цієї ночі скарб. На Ковельщині на І. К. раненько збирали росу, вважаючи її помічною від хвороб; зберігали в горщечку, використовували для закликання дощу під час засухи. Купал. обрядовість, яка припадає на пік розквіту природи, багата віруваннями, легендами, піснями. У давнину люди вірили, що проведення свята на честь сонця дасть їм силу, здоров'я, добробут. Сучасні театралізов. дійства на І. К. — спроби інсценізації обряду.

В. К. Борисенко

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Івана Купала / В. К. Борисенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-14130>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).